

УДК 821.161.2.09

С. І. КОВПІК

м. Кривий Ріг

kovpiks@ukr.net

ПСИХОПОЕТИКА «АВТОБІОГРАФІЇ» МАРКА ЧЕРЕМШИНИ

У статті використано психолого-поетологічний підхід до вивчення автобіографії письменника. Авторка спробувала визначити причини, умови й мотиви написання автобіографії М. Черемшиною. З'ясовано, що автобіографію письменник писав на замовлення літературознавця А. Музички, а тому вона децю нагадує відповіді на питання анкети. Помічено, що автор самопрезентував себе щиро й відверто. Визначено, що автобіографія М. Черемшини – це художній психопортрет, який презентує його як людину особливої сенсильності.

Ключові слова: сенсильність, автобіографія, психопоетика, психологічна аура.

Автобіографія як літературно-документальний жанр останнє десятиріччя викликає помітний інтерес літературознавців. Дуже схожими до автобіографії письменника є такі жанри, як: мемуари, спогади, щоденники, епістолярна спадщина. На відмінну від усіх цих перерахованих жанрів, письменник у автобіографії може максимально акцентувати увагу на психологічній аурі, в якій він формувався в певні періоди свого життя.

Як відомо, теоретичні проблеми жанру автобіографії у свій час порушували Г. Пфотенгаур, Р. Любас-Бартошинська та ін. А про необхідність вивчення з точки зору психопоетики постаті письменника літературознавці активно заговорили на початку ХХІ ст. Так, наприклад, у циклі статей, що присвячені вказаній темі, А. В. Козлов запропонував схему, за якою варто досліджувати психопоетику автобіографії письменника: «1) причини, умови й мотиви написання автобіографії; 2) розгляд процесу написання здійснюється в такій послідовності: а) спочатку автобіографія М. Кропивницького бачиться як цілісна система виявів його психіки; б) потім вияви психіки автора автобіографії класифікуються (як за змістом, так і за основними формами – від констатації до сповіді); далі (на жаль) тільки констатуються щирість, чесність, відвертість, сміливість та інші ознаки проявів психіки; в) коротко вказується на основних адресантів та на такі ж функції автобіографії; лише після того оцінюється не стільки сама автобіографія митця, скільки сам процес і спосіб передачі духовно-психологічної аури, в якій формувався, жив і творив митець. І тут особливу увагу привертають здебільшого особистісні,

родинні, родові, громадські й соціальні, а вже потім суспільні та загальнолюдські причини, умови й мотиви саме автобіографічного самопрезентування письменника» [1, 21].

Таким чином, мета статті полягає у тому, щоб проаналізувати та вивчити з точки зору психопоетики автобіографію українського письменника М. Черемшини, яку він написав у 1925 році, тобто за два роки до своєї смерті. Як відомо, автобіографію письменник написав на прохання літературознавця А. Музички, який мав намір створити книжку про творчість письменника [3, 415]. А вже першу спробу автобіографії Марко Черемшина здійснив у 1901 році і теж на замовлення всеукраїнської антології «Вік». У віці двадцяти п'яти років Марко Черемшина дуже стисло спробував подати біографічні дані про себе, не забувши наголосити на тому, що «найкращі спомини з хлоп'ячих літ – це життя у діда» [3, 416]. У цій же автобіографії, ще молодий письменник, дуже нарікав на матеріальні нестатки батьків: «незаможність моєї старині приневолювала мене вже від першої класи заробляти на себе лекціями» [3, 416].

З «обмерзінням» згадував Марко Черемшина навчання у гімназії Коломиї: «З нетерпеливістю арештанта дожидав я, бувало, яких-небудь ферій...» [3, 416]. Тобто, такі дуже «свіжі» спогади і про дитинство, і про юність свідчать про те, що автор накопичив чимало негативних емоцій. А далі Марко Черемшина пригадав свої невдалі спроби у написанні віршів, розповів про причини написання драми «Несамовиті» й закінчив свою автобіографію такими словами: «Писав я теж і до «Громадського голосу», а його ж редактор Д. М. Павлик дуже гаряче до мене обізвався» [3, 416].

А в 1925 році спонукою до появи автобіографії письменника стала не внутрішня мотивація письменника, а зовнішні чинники.

Психіка творчої людини, а особливо її чуттєвість – явища надто складні, адже чуттєве пізнання світу митцем відбувається в особливий спосіб, а його уява, світосприйняття потребують уважного аналітичного вивчення.

Розпочав свою автобіографію Марко Черемшина із розповіді про батька як про людину особливу: «... Дедя бралися добре науки... мої дядя звернули були своїм голосом на себе увагу проживаючого тоді в Путивлі письменника Юрія Федьковича...» [3, 344]. А про той факт, що Федькович «дуже полюбив металічний голос мого деді» [3, 344] Черемшина розповідав піднесено із захопленням. Тобто, така акцентуація уваги письменника на спогадах про батька свідчить про те, що батько для митця був беззаперечним авторитетом. А ось щодо матері, то тут письменник лише зазначив, що її звали Анною.

Усього рік прожив Марко Черемшина з батьками, а далі його вихованням займалися дід та баба. Автор не вказав на причини такого «переселення» від батьків до діда з бабою, але про них він згадував з особливою ніжністю. Так, діда він називав справедливим гуцулом, з добрим серцем. Дід і баба були люди дуже гостинні й щирі, а тому в їхній хаті зупинялися постійно подорожні, яких вони частували, а ті розповідали різні історії із давнини Черемоші. У такій психологічній аурі по-особливому розвивалася уява майбутнього письменника, який щовечора слухав цікаві розповіді про минуле українців. А ще дід, згадував Марко Черемшина, дуже добре грав на флюярі, під яку гості танцювали і співали.

Письменник відверто зізнався, що він: «...пропадав за дідом, та за його казками, та співанками, та за тими бадіками вуйками, що у діда ночували і в гості повертали, і так красно, та весело, та любо набувались, красну бесіду мали, мене вихвалювали, теплими долонями гладили...» [3, 345]. У хаті діда хлопцеві було затишно, він відчував до себе увагу дорослих, а це неабияк додавало йому впевненості.

Тобто, дитячий світогляд письменника до шести років формувалася в особливій народно-пісенній атмосфері, був наповнений любов'ю та щирістю, що так необхідні дитині.

Дід настільки любив малого Марка, що коли довелося віддавати його до школи, то він три дні не їв і все поплакував. Проте внукові кортіло до школи.

Спогади про шкільні роки були не такими світлими й однозначними. У школі було все. Лише про одного вчителя з молодшої школи Черемшина згадував як про людину лагідної вдачі, а решта вчителів «любили бити прутом». І тільки у старших класах Маркові пощастило, бо в його житті з'явився учитель Омелян Казиєвич, якого він охарактеризував так: «душа не чоловік» [3, 345]. Ставився учитель до учня як до свого сина. Саме завдяки учителеві митець оволодів добре німецькою мовою і читав художні твори виключно мовою оригіналів. І раптом після спогадів про шкільні роки Марко Черемшина повернувся до спогадів про те, як його батьки переїхали жити до діда з бабою і силоміць забрали онука від діда. Батьки вмотивували це тим, що хлопця дід з бабою занадто розпестили. Маркові, який звик жити без батьків, було складно звикнути до нової сімейної атмосфери. До того ж, у родині було ще двоє маленьких дітей, а Марко, який звик бути в центрі уваги всіх дорослих людей у хаті діда, не міг звикнутися зі своїм новим становищем. Ось тому ці спогади були для нього надто неприємні.

Із десяти років розпочалась нова сторінка в житті Марка Черемшини. За його виховання узявся батько, який помітив, що син має слабе здоров'я, а тому вирішив, що Марко повинен піти до школи «... і добувся якогось легшого хліба, чим мужицький» [3, 346]. Батько давав синові щовечора дві книжки, які хлопець читав уголос і для батька, і для гостей вуйків. Марко Черемшина відзначив, що батько любив «...усе гарне і добре, любив багато читати, а навіть сам брався принагідні вірші писати» [3, 346].

Тобто, цей спогад про батька свідчить про те, що син успадкував схильність до творчої діяльності, а ще Марко Черемшина підкреслив те, що його батько був «дуже вразливий на чуже нещастя і на чужу кривду» [3, 346].

Навчатися грамоті майбутньому письменникові довелося в польській гімназії в Коломиї. Як згадує митець, йому було дуже складно подолати мовленнєві труднощі, а ще безпощадне ставлення до «хлопських дітей»,

яким «цвіркали в очі» за те, що вони не ходять у «сюртуках». Незважаючи на таке ставлення деяких викладачів до «хлопської дитини», Марко Черемшина не тримав на них зла, а навпаки своєю старанністю довів, що він хоч і хлопська дитина, але дуже розумна і наполеглива. Тут автор самопрезентував себе як «...відзначаючого ученика через всю гімназію» [3, 347].

У спогадах про час навчання в гімназії повертає увагу те, що письменник доброзичливо згадує усіх своїх викладачів: «Історії учив мене професор др. Кубішталь, чоловік вільнодумний і поступовий... Професором релігії був незвичайно тактовний і праведний та добрий чоловік о. Микола Лепкий, званий через учеників "богом" ...» [3, 347].

Таким чином, у гімназії були створенні такі сприятливі для навчання умови, які позитивно впливали на емоційний тонус Марка Черемшини.

Проте Марко Черемшина дуже легко піддавався впливам інших людей, а особливо свого приятеля Миколи Кошака: «...намовив мене мій товариш... щоб я разом з ним поїхав у Відень на медицину» [3, 347]. Оскільки для навчання на медичному факультеті у майбутнього письменника не вистачало грошей, то йому довелося вступити на правничий факультет, до якого, як зізнався сам автор, «...не мав я охоти» [3, 347].

Тобто, обраний фах був не до вподоби та не до душі. Навчання на правничому факультеті, як зізнався письменник, потрібно було для хліба. Проте саме навчання на правничому факультеті сприяло тому, що Марко Черемшина записався в члени академічного товариства «Січ», яке виступало проти марнування студентами часу в шинках за сварками і дуелями. А ще митець активно займався літературною просвітою серед галицьких мужиків.

Творча діяльність письменника розпочалася ще «у другій або третій класі», а про її початки письменник згадував так: «...став я крадькома писати вірші» [3, 348], а вже через два роки «відважився був вислати до чернівецької "Буковини"» [3, 348]. У цьому епізоді спогадів відчувається письменницька нерішучість і невпевненість у своїх творчих здібностях. І тільки після того, як О.Маковей надрукував його перші оповідання, М. Черемшина став «осмілений» і написав драму «Несамовиті».

Остаточо про себе як про творчу особистість він заявив на влаштованій у себе вдома «літературній гутірці», куди приходили С. Яричевський, М. Кічура та інші письменники. А ще з особливим піднесенням Марко Черемшина згадує постійні зібрання митців у кофейні «Центральній» у Відні, атмосфера якої сприяла формуванню творчих інтересів письменника.

З особливою насолодою згадував Марко Черемшина той час, коли він працював помічником адвоката. Пропрацювавши на цій посаді шість років, майбутній письменник здобув всенародну любов та повагу: «...мужики мене дуже любили» [3, 349], а тому й створив він адвокатську канцелярію в Снятині з однією тільки метою, щоб «заступати мужиків перед судом» [3, 349].

Від спогадів про адвокатську практику письменник якось швидко «перестрибнув» до констатативного виявлення свого ставлення до Ю. Федьковича, І. Франка, М. Драгоманова: «... Франка подивляв я за його великий розум, а любив за «Зів'яле листе»... З М. Драгоманов я не листувався і зазнайомився особисто» [3, 349]. Мабуть, у такій послідовності були питання А. Музички, відповіддю на які стала автобіографія Марка Черемшини. А далі він чітко й лаконічно відповідав: «Гімназистом я не був близько знайомий із радикальною партією Коломиї. Етнографічний матеріал я не збирав, бо сам був тим матеріалом...» [3, 349]. Ось тому відповіді виглядають занадто штучно, а ще порушують логіку розповіді про життя письменника. Автор помітно повторюється, повертається до спогадів про своє дитинство, проте як і чому батько віддав його до гімназії, згадує причини смерті батька, брата.

А наприкінці автобіографії М. Черемшина представив свій, як він назвав, «аторисинук», який став не чим іншим, як його художнім психопортретом: «Середнього росту, кругла стать, хід енергійний і ще ритмічний, але за маєтками не біжу і не припадаю. Твар під високим чолом ділиться на дві половинці: одна весела і промінна, а друга сувора і понура та темна, як ніч. Очі міняються, раз голубі, раз зелені. Ніс середній, а губи, як у негра» [3, 350].

У характеристиці своєї зовнішності Марко Черемшина виявився дуже категоричним, адже відверто заявив: «Здебільшого такий я

зверху, а з середини пустий, як зіпсований мужик» [3, 350]. Окрім цього, він зізнався у тому, що не борець, а «...більш пасивний, чим активний» [3, 350]. І така життєва позиція автора цілком умотивована, адже він сам розповів про те, що дуже легко в житті попадав під чийсь вплив. Та й батько створив синові такі умови, в яких хлопцеві було комфортно, а тому й боротися за краще життя не було потреби.

А ще письменник визнав, що він «нечестоблибий, але свободолюбивий» [3, 350]. Саме така самохарактеристика свідчить про щирість та відвертість автора під час написання автобіографії. Привертає увагу й таке зізнання митця: «не чую ненависті до нікого...» [3, 351]. Як відомо, ненависть, як стійке негативне почуття людини, може перешкоджати задоволенню потреб і суперечить наявним у неї переконанням і світогляду.

Марко Черемшина розкрив своє ставлення до матеріальних благ: «не люблю грошей... Признаю, однак, потребу грошей, бо треба їх і моїй сім'ї...» [3, 350], тобто це вказує на те, що для нього гроші були лише як необхідність для існування.

С. КОВПІК
Кривий Ріг

PSYCHOPOETICS OF « AUTOBIOGRAPHY » BY MARKO CHEREMSHYNA

The paper used psychological and poetological approach to the study of writer's autobiography. The author attempts to identify the causes, conditions, and motives behind the autobiography written by M. Cheremshyna. It was found that the writer wrote an autobiography on the order of literary critic A. Muzychka, so it is somewhat similar to the answers of questionnaire by his own admission. It was apparent that the author represented himself sincerely and openly. Determined that M. Cheremshyna autobiography is a psychological portrait, which presenting his special sensibility.

Key words: sensibility, autobiography, psycho-poetic, psychological aura.

С. И. КОВПИК
г. Кривой Рог

ПСИХОПОЕТИКА «АВТОБИОГРАФИИ» МАРКО ЧЕРЕМШИНА

В статье использованы психолого-поетологический подход к изучению автобиографии писателя. Автор попыталась определить причины, условия и мотивы написания автобиографии М. Черемшиной. Выяснено, что автобиографию писатель писал на заказ литературоведа А. Музички, а поэтому она несколько напоминает ответы на вопросы анкеты. Замечено, что автор представляет себя искренне и открыто. Определено, что автобиография М. Черемшины – это художественный психопортрет, который представляет его как человека особой сенсительности.

Ключевые слова: сенсительность, автобиография, психопоетика, психологическая аура.

Наприкінці автобіографії автор зізнався, що йому незручно, що вийшла така «...обширна автобіографія» і дорікнув А. Музичці: «...ставлячи мені стільки багато питань, роби-те з мене важну парсуну» [3, 351].

Таким чином, автобіографія М. Черемшини – це художній психопортрет, який презентує низку емоційних проявів митця. Самопрезентація письменника виявилася дещо штучною, а це суттєво позначилося на способі передачі письменником духовно-психологічної аури, в якій формувався і творив митець.

Раптові «перестрибування» з одних подій на інші в житті письменника порушили суттєво логіку викладу спогадів про умови та мотиви творчої діяльності Марка Черемшини. Інколи щирі зізнання письменника замінювали надто відстороненні констатації.

Список використаних джерел

1. Козлов А. В. Психопоетика «Автобіографії (за 65 років)» М. Кропивницького / А. В. Козлов // Українська мова і література в школі. — 2010. — № 7. — С. 20—22.
2. Літературознавча енциклопедія : у 2 т. / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. — К. : ВЦ «Академія», 2007. — Т. 1. — 2007. — 608 с.
3. Черемшина М. Новели. Посвяти В. Стефанику. ранні твори. Переклади / М. Черемшина ; вступ. стаття, упоряд. й приміт. О. В. Мишанича. — К. : Наук. думка, 1987. — 448 с.

Стаття надійшла до редколегії 19.02.2015 р.